

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Жанна Горіна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології
і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Катерина Герасименко,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти 2 року навчання
сторико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ КОЛІРНОГО СПРИЙНЯТТЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Автори доводять, що колір виступає важливим елементом словесного живопису в літературі, адже візуальне відображення змісту художнього тексту так само значно посилюється за допомогою колористики, яка виступає необхідною умовою його художньої виразності і допоміжним засобом передавання сюжетної лінії, підтексту твору, створює відповідний настрій, через кольорові асоціації апелюючи до почуттів та емоцій читача.

Ключові слова: візуальна культура, «мова кольору», кольорові асоціації.

The article is devoted to the "language" of color as an important element of verbal painting in literature, because the visual reflection of the essence of the literary text is significantly enhanced with the help of color, which is also a prerequisite for its artistic expressiveness and an auxiliary means of conveying the storyline, the subtext of the work, creates the appropriate mood, appealing to the feelings and emotions of the reader through color associations

Key words: visual culture, "language" of color, color associations

Постановка проблеми. Мистецтво художнього слова нерозривно пов'язане з різноманітними галузями людської життєдіяльності, а передовсім із мовно-літературною й художньою освітою. Упродовж століть воно виступало чи не найпотужнішим засобом вираження емоційного стану акторів театру, майстрів слова, талановитих публіцистів і письменників, головними атрибутами всього творчого процесу яких були фантазія й уява, так чи інакше скеровані на створення художнього образу. Так само й колір – один із важливих атрибутів у створенні емоційного відгуку в читачів і глядачів, адже з його допомогою можливо досягнути певного настрою і почуттів, занурити аудиторію в атмосферу захопливого сюжету. Однією з актуальних дослідницьких тем є проблема візуального відображення сутності художнього твору за допомогою колористики, адже колір, на думку Д. Величка і Ж. Горіної, створюючи текстову гармонію,

водночас виступає й засобом візуальної комунікації між автором і читачем, поступово трансформуючись в окрему мовну систему – «мову» кольору, «затим що за допомогою кольору цілком можливо керувати увагою глядача / читача, спрямовувати його на правильне сприйняття тексту чи розуміння підтексту, формувати емоційне ставлення до зображуваного, чого власне текстова форма не завжди спроможна передати» [2, 67].

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянуто порушену проблему. Сучасні дослідження й парадигми інтерпретацій феномену візуальної культури надзвичайно різноманітні й передовсім спираються на найновіші досягнення психоаналізу, семіотики, мистецтвознавства, а також на тренди у галузі філософії, соціології культури і мистецтва, експериментальної психології та прикладної лінгвістики й інших гуманітарних наук. Чималу роль у дослідженні феномена візуальної культури відіграли західні теоретики, як Р. Барт, М. Фуко, Ж. Лакан, Ж. Дерріда, Г. Дебор, Т. Дж. Мітчелл, Ж. Бодрійяр, Г. Полок, В. Беньямін та ін. Колір відіграє величезну роль у нашому сприйнятті світу, а особливо, у візуальному мистецтві, де він використовується як один із найпотужніших засобів впливу на глядача. За допомогою одного лише колірної акценту художник, дизайнер, ілюстратор може створити відповідний настрій, окреслити ієрархію елементів, організувати сюжет і вибудувати кадр. Так само письменники використовують колористику як повновагий елемент художнього тексту, коли колір виступає не лише композиційним прийомом оповіді, а й часто передає основну ідею сюжетної лінії (див., дослідження з поетики семантики і стилістичних функцій кольоративів в ідіолекті Л. Костенко (Г. Губарева, Н. Босак, О. Копусь), Є. Гуцала (С. Шуляк), О. Гончара, П. Загребельного М. Стельмаха (Л. Супрун, М. Гуменний), А. Кокотюхи, С. Жадана, Л. Дереша (А. Вегеш, Л. Печерських) та ін.). Живопис, музика, скульптура, кінематограф, театр, архітектура, мистецтво public art, література є своєрідним осередком того культурного контексту, який виформовує мистецьку візію письменника, а сучасні інтермедіальні студії підсвічують унікальні особливості його художніх творів, підкреслюють спільні риси, що з'єднують їх у мозаїку естетичного відображення епохи (Т. Бовсунівська, Т. Гребенюк, В. Просалова, Т. Гундорова, С. Маценка, С. Жила, М. Моклиця, Д. Наливайко, П. Михед, М. Наєнко).

Мета дослідження полягає в розгляді методичних аспектів візуального відображення сутності художнього твору за допомогою колористики.

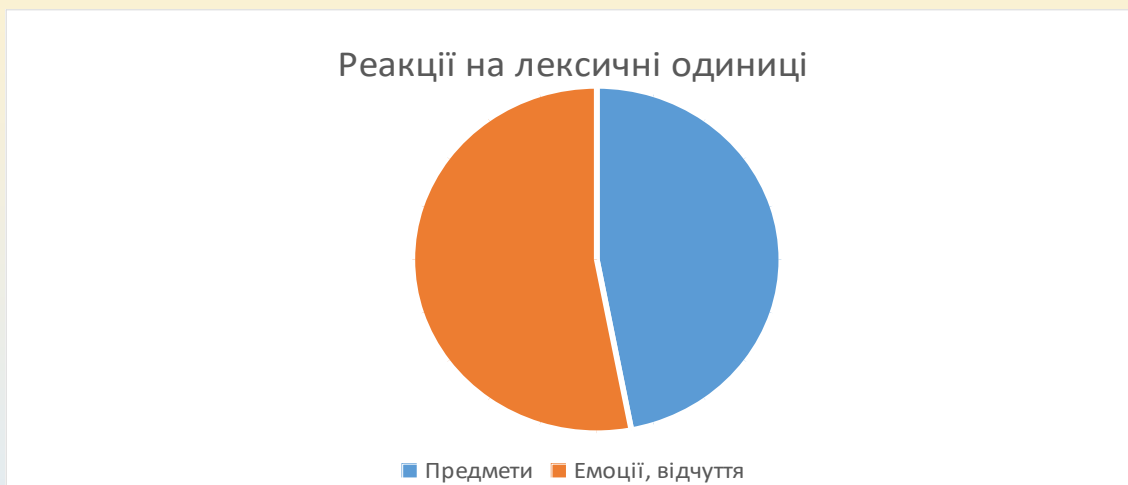
Викладення основного матеріалу. Започатковане експериментальне дослідження проходило в декілька етапів, що передбачали: а) опитування старшокласників з метою аналізу кореляції асоціативних реакцій на різні варіанти одного стимулу – вербального (лексичної одиниці) або візуального (ілюстрація), б) контент-аналіз шкільних підручників (10-11 кл.), в) розроблення й апробація системи вправ із залученням завдань із формування візуальної культури колірної сприйняття художнього твору. Вірогідність експериментальних даних і одержаних

результатів забезпечувалася використанням діагностувального інструментарію (колірний конструктор Й. Іттена, колесо емоцій Р. Плутчика, біполярні шкали оцінювання семантики).

Контент-аналіз шкільних підручників з української і зарубіжної літератури для старших класів ЗЗСО засвідчив, що авторам-упорядникам (О. Борзенко, О. Лобусова, В. Пахаренко, Г. Усатенко, А. Фасоля, Р. Мовчан, О. Ісаєва, Ж. Клименко, А. Клименко, О. Бицько, О. Ніколенко, О. Куцевол, В.Туряниця), здебільшого, імпонує тенденція мовно-літературної освіти до вивчення творів на основі ідеї синтезу мистецтв, що помітно набирає обертів протягом останніх років. Прикметною рисою сучасних підручників є значне збільшення візуального контенту завдяки достатній кількості інтерактивних посилань на реінтерпретацію літературного твору в суміжних видах мистецтва (репродукції, цифрові зображення, фотоколажі, екранізації, буклети, афіші, глостери, мальовписи, опори для ейдос-конспектів тощо), що певним чином сприяє й формуванню візуальної культури колірною сприйняття.

За результатами опитування серед старшокласників, які брали участь у тестуванні на платформі Google forms, були виявлені наступні тенденції: обидва стимули, як візуальні, так і їхні вербальні відповідники, приблизно однаково впливають на рівень сприйняття інформації. Співвідношення асоціативних реакцій респондентів на лексичні одиниці, що позначають колір (зелений, червоний, синій, жовтий, сірий) склало такі пропорції: 47% - слова, що позначають конкретні предмети, опрeдметнені ознаки, явища, процеси, тоді як 53% досліджуваних реакцій передають емоції та почуття старшокласників, які вони самостійно фіксували у відповідь на ці лексичні стимули. Це, на нашу думку, свідчить про те, що кольороназва має приблизно однаковий вплив як на емоційну насиченість тексту, так і на відчуття та сенсорні реакції читачів.

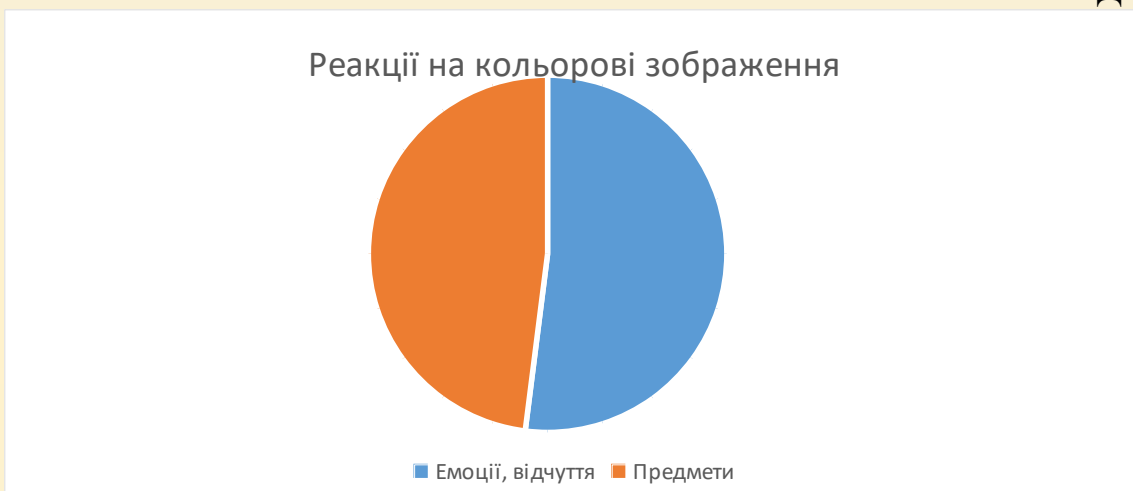
Діаграма 1.

Учасникам опитування було запропоновано поділитися асоціаціями на

однотонний кольоровий плакат прямокутної форми (зеленого, червоного, синього, жовтого або сірого кольору, відповідно). Реакції на звичайний кольоровий прямокутник, на якому немає тексту, виявилися майже однаковими за кількістю, водночас не відповідали очікуваному збільшенню емоційних реакцій у читачів, що радше свідчить про неважливість окремо взятого стимулу. Звичайне кольорове тло без контексту або додаткового вербального супроводу не завжди викликає сильні емоції, і, як фіксують реакції старшокласників, вони можуть проявлятися більш нейтрально. Це, на нашу думку, свідчить про важливість контексту при встановленні взаємодії між кольоровим зображенням і текстом задля досягнення бажаного емоційно-чуттєвого рівня у читачів. Вочевидь, якщо зображення не супроводжується текстом або іншими вербальними стимулами, що спровокують емоції, тоді й читацькі реакції можуть проявитися менш помітно.

Діаграма 2.

Інша серія завдань мала на меті аналіз результатів щодо читацьких реакцій на вербальний стимул (словесний опис природи або зовнішності героя) і на відповідний ілюстративний матеріал, у якому були наявні такі ж кольори. Старшокласникам було запропоновано порівняти кольороназви з тексту із зображеннями за такою біполярною шкалою оцінювання семантики кольору: *світлий/темний, яскравий/тьмянний, теплий/холодний*. У разі реакцій щодо опису зовнішності героя слід було ще уточнити, який це, на їхню думку, персонаж – позитивний або негативний. Відзначимо, що учні не виявляли особливих утруднень із розрізненням контрастів кольорів, якщо ці ознаки фіксувалися на зображеннях: надані реакції були більш чіткими та виразними, порівняно з випадками звичайного словесного опису. Прокоментуємо результати роботи на прикладі опису зовнішності героїні Килини з драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та ілюстрації зі слайду презентації (рис.1):

*«Від озера наближається мати, а з нею молода повновида молодця, в **червоній** хустці з торочками, в **бурячковій** спідниці, дрібно та рівно зафалдованій; так само зафалдований і **зелений** фартух з нашитими на ньому **білими, червоними та жовтими** стяжками; сорочка густо натикана **червоним та синім**, намисто дзвонить дукачами на **білій** пухкій шії».*

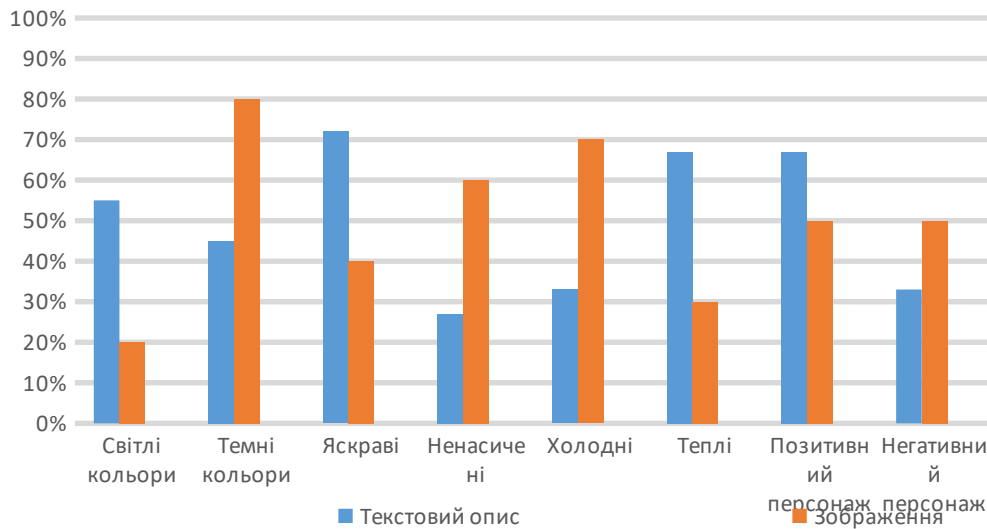
На початку експериментального дослідження ми припускали, що словесний опис лишатиме більше простору для фантазії, читацьких інтерпретацій або особистого

ставлення учнів до образу того чи того персонажа, адже під час прочитання тексту старшокласники мали змогу створювати у своїй уяві власні візуальні образи головних героїв. Зображення, особливо, якщо вони яскраві, деталізовані, а тим більше популярні цифрові, передають більше подробиць і візуальних маркерів в описі зовнішності персонажа, але й звужують при цьому читацьку уяву та персональні домисли. Варто врахувати і той факт, що наведене зображення розміщено на темному тлі, що також може наперед спричинити негативне сприйняття образу Калини. Отож, словесний опис зовнішності цього персонажа «Лісової пісні» сприйматиметься більш позитивно, з тим що залишає більше шансів для проявів фантазії й інтерпретацій саме завдяки меншій зоровій деталізації.

Порівняльний аналіз асоціативних реакцій на вербальний стимул – словесний опис зовнішності головної героїні – з відповідними реакціями на ілюстрацію із візуалізованим образом Калини дозволив нам простежити відмінності у сприйнятті самої кольороназви й відповідного кольорового зображення зі слайду презентації (Діаграма 3.). Здебільшого вони, на нашу думку, пояснювалися тим, що зоровий об'єкт схоплюється очима одразу і цілісно, а отже, не потребує декодування семантики кожного кольору окремо чи усвідомлення його властивостей (за біполярними шкалами оцінювання семантики: *світлий – темний, холодний – теплий, яскравий – тьмянний*).

Діаграма 3.

Порівняння реакцій на словесний опис зовнішності персонажа і зображення

Як свідчить Діаграма 3., словесний опис портретних характеристик персонажа позаяк містить додаткові смислові зв'язки, які так чи інакше впливають на рецепцію кольороназви та її атрибути, але декодування текстової інформації під час сприйняття лексичних одиниць на позначення кольорів є доволі складним психофізіологічним процесом, який вимагає від читачів максимальної концентрації уваги, адже охоплює й аналіз загального контексту, і врахування ймовірних конотацій слів, і зчитування прихованої інформації з інших лексем, які безпосередньо не означають колірних позначень. Тим більше, що механізми, які забезпечують візуалізацію кольору, досі не відомі. Хоча у візуальній культурі давно усталена схема тлумачення кольорів як певних асоціацій, у той же час авторитетний учений Рудольф Арнхейм розмірковує над науковою неспроможністю гіпотез асоціативної теорії [4]. Отже, окремі асоціативні реакції на одиничний стимул (вербальний або іконічний) можуть відрізнятися, проте у співвідношенні предметних асоціацій і тих, що передають читацькі відчуття й емоції, істотних розбіжностей не варто очікувати. Попри індивідуальні відмінності у сприйнятті феномену колористики, ми зафіксували й загальні, однакові для всіх учасників експерименту реакції на колірні тони (напр., за шкалою - *світлі-темні, теплі-холодні*). Крім того, опитувані старшокласники однаково зазнавали труднощів у розумінні семіотики кольору, як у словесному описі, так і під час аналізу цілісних зображень.

Попередні висновки з проведеної експериментальної роботи підтвердили робочу гіпотезу про те, що застосування візуальних опор при вивченні шкільного курсу літератури бажано розпочинати лише після того, як старшокласники отримують базові поняття про специфіку кольорової рецепції художнього твору, про те, як кольори впливають на сприйняття художнього образу й увиразнюють

текстовий фрагмент. Для забезпечення єдності тексту і зорового супроводу у формуванні візуальної культури колірної сприйняття під час вивчення художніх творів рекомендуємо дотримувати такого алгоритму роботи з аналізу семіотики і символіки кольору, а особливо, при інтерпретації ознак романтичної доби, течії експресіонізму, епохи модернізму або поетики авангардних, експериментальних форм літературної творчості:

Так, скажімо, у творах Лесі Українки неоромантизм у методичних розвідках потлумачено як мистецький стиль, як певний спосіб лексичного та синтаксичного оформлення художнього тексту; і як прийом створення характерів із чітким розподілом на головні і другорядні персонажі; і як приклад мистецького "синтезу", спрямованого на відтворення демократичного образу ідеалу людини майбутнього. Аналіз візуальних аспектів у тлумаченні художнього образу так само допомагає нам глибше розкрити психологію героїв, адже Леся Українка майстерно добирає кольори їхнього вбрання, відзначаючи це в текстових ремарках. Акцент на семіотиці кольору як засобу характеротворення дієвий щодо кожної дійової особи драми «Лісова пісня», оскільки колірні гама є не випадковою, а прямо корелює з характером персонажа. Зовнішній конфлікт у творі виникає з протистояння гармонійного сільського життя та повсякденної рутини, а його дійові особи – це мешканці села і лісу. Відтак характерним є зображення більшості позитивних героїв у світлих, яскравих барвах: *«Той, що греблі рве»* — **молодий, дуже білявий, синьоокий**, з буйними і разом плавкими рухами; *одежа на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими злотистими іскрами*; у дядька Лева *«по-поліському довге волосся білими хвилями спускається на плечі з-під сивої повсякденної шапки-рогатки; убраний Лев у полотняну одежу і в ясно-сиву, майже білу свиту»*; Мавка після усвідомлення зради власного призначення *«дістає досі заховану під нею пшину, злотом гаптовану багрянцю і срібний серпанок; надіває багрянцю поверху убрання на Мавку; Мавка йде до калини, швидко ламає на ній червоні китиці ягід, звиває собі віночок, розпускає собі коси, квітчається вінком і склоняється перед Лісовиком, — він накидає їй срібний серпанок на голову»*. У згадуваній палітрі персонажа (Килина) помітне використання ширшої гами кольорів, порівняно із попередніми прикладами: *«Молодиця, в червоній*

хустці з торочками, в бурячковій спідниці, дрібно та рівно зафалдованій; так само зафалдований і зелений фартух з нашитими на ньому білими, червоними та жовтими стяжками; сорочка густо натикана червоним та синім» з переважанням червоного як акцентної барви. На перший погляд цей образ може скласти в читача дисгармонійне враження через поєднання нібито несумісних кольорів і частоту їх використання, ще посилену лексемами «дрібно», «густо», «натикано», проте відповідно до кольорного кола Й. Іттена ці домінантні кольоропозначення розміщено в центрі схеми, що свідчить про їхнє взаємне узгодження. Визнаний дослідник кольору в мистецтві й винахідник кольорного конструктора Й. Іттен стверджував, що очі і мозок можуть дійти до чіткого розрізнення кольору лише за допомогою контрастів і порівнянь, а сам колір і колірний вплив збігаються лише у випадку гармонійних сполучень, у всіх інших випадках колір набуває іншого зміненого значення [5].

Висновки і перспективи дослідження. Семіотика кольору, його візуальна «мова» становлять досить розгалужену ділянку наукового пошуку в контексті співдружності різноманітних наук. Світло й колір виступають важливими елементами словесного живопису в літературі, адже візуальне відображення сутності художнього тексту так само значно посилюється за допомогою колористики, яка виступає ще й необхідною умовою його художньої виразності і допоміжним засобом передавання сюжетної лінії, підтексту твору, створює відповідний настрій, через кольорові асоціації апелюючи до почуттів та емоцій читача. З огляду на те, що колір відіграє важливу роль у рецепції творів художньої літератури, викладені положення прислужаться в практиці мовно-літературної освіти, оскільки вчитель-словесник, використовуючи інструменти візуальної комунікації, зокрема «мову» кольору, не лише стимулюватиме читацьку активність школярів, а й формуватиме в учнів естетичний і художній смак.

Література

1. Агостон Ж. Теорія кольору та її застосування в мистецтві і дизайні: пер. з англ. Київ : Дніпро, 1984. 184 с.
2. Горіна Ж. Д., Величко Д. О. Мова кольору у формуванні візуальної культури: інтермедіальний контекст. *Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання іноземних мов* : зб. наук. пр. Одеса, 2023. С. 65-68. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/17489/1/Horina%20Zhanna%20Dmytriivna.pdf>
3. Шаров С., Шарова Т. Візуалізація навчального матеріалу в умовах дистанційного навчання. *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення* : зб. тез доп. міжнар. наук. конф. Одеса, 2021. С. 165-169. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13140/1/Sharov%20S.%202021.pdf>.
4. Arnheim R. *Art and Visual Perception*. University of California Press, 2004. 528 p.
5. Itten J. *The Art of Color*. New York: Willey, 1961. 96 p.
6. Plutchik R. *Theories of Emotion*. New York: Academic Press, 1980, 399 p.